

En orientering for verger

Forord

Umyndige personer har ikke den samme rettslige handleevne som myndige personer har. De kan ikke selv forvalte sin økonomi, og det er visse avgjørelser ellers de ikke kan ta på egen hånd. Derfor er det fastsatt i norsk lov at alle umyndige skal ha en verge. Vergen har som oppgave å ta seg av den umyndiges økonomi og opptre på dennes vegne. Som regel har vergen også et visst ansvar for den umyndiges personlige levevilkår.

Myndige personer som ikke i rimelig grad selv kan varetta sine interesser, kan få oppnevnt hjelpeverge. Adgangen til å oppnevne hjelpeverge ble utvidet ved siste endring i vergemålsloven, jfr. lovens § 90 a-f. De nye reglene bygger på at umyndiggjøring ikke skal foretas når klientens interesser på hensiktsmessig måte kan vareta gjennom mindre inngripende tiltak, slik som oppnevning av hjelpeverge. Bestemmelsene om umyndige og verger/hjelpeverger er å finne i *lov om umyndiggjørelse av 28. november 1898* og i *lov om vergemål for umyndige av 22. april 1927 nr 3*.

Den sistnevnte loven er trykt som vedlegg I til denne orienteringen. Det er gitt egne forskrifter om plassering av umyndiges midler. Forskriftene er inntatt som vedlegg II.

Brosjyren med lovtekst er ajourført med de endringer som har funnet sted frem til sept. 1996. Den finnes på bokmål og nynorsk (lovteksten er på bokmål i begge utgaver.) Overformynderiet kan bestille flere eksemplarer fra Trykksakekspedisjonen, boks 8169 Dep., 0030 Oslo.

Oslo, september 1996
Justisdepartementet

1 Umyndige og verger

1.1 Hvem er umyndige?

Umyndige er alle som er *mindreårige* (dvs. alle som ennå ikke har fylt 18 år) og alle som er *umyndiggjorte*. For personer under 18 år er det i alminnelighet foreldrene i fellesskap som er verge ("født verge") hvis de sammen har foreldremyndigheten. Har den ene av foreldrene foreldremyndigheten alene, er denne verge alene.

For mindreårige som ikke har foreldre til verge, og for umyndiggjorte, skal det oppnevnes verge.

Ifølge loven om umyndiggjørelse kan en person over 18 år settes under vergemål når vedkommende ikke er i stand til å ta vare på seg selv eller sine eiendeler på grunn av "åndsvakhet, sinnsykdom, legemlig skrøpeligheit eller drukkenskap". Krav om umyndiggjørelse kan settes frem for herreds- eller byretten av vedkommende selv, dennes nærmeste familie, fylkesmannen eller overformynderiet. Hvis retten går med på kravet om umyndiggjørelse, skal det oppnevnes en verge for vedkommende.

En oppnevnt verge kan således ha ansvaret for enten en mindreårig eller en voksen umyndiggjort person. Oppnevningen blir foretatt av overformynderiet og eventuelt skifteretten i den umyndiges bostedskommune.

1.2 Hvem kan være verge?

Hvis en far eller mor skriftlig har bedt om at en bestemt person blir verge for barnet etter at de selv er døde, bør vedkommende velges. For en umyndiggjort som er gift, skal helst ektefellen velges, hvis ikke vedkommende ønsker å bli fritatt. I begge disse tilfellene kan imidlertid hensynet til den umyndige gjøre det naturlig å oppnevne en annen. Den som man ønsker å oppnevne til verge, skal få anledning til å uttale seg på forhånd.

Alle norske borgere har vanligvis plikt til å la seg oppnevne som verge for en umyndig som bor i samme kommune som de selv.

1.3 Hvem kan fritas fra å være verge?

Personer som har fylt 60 år eller som vanskelig kan være verge på grunn av sykdom eller svakhet, kan nekte å påta seg vergemål.

Det er også rimelig å fritta personer som har andre tidkrevende offentlige verv eller som ville bli nødt til å sette til side sine egne gjøremål i vesentlig grad om de ble verge. Det samme gjelder for den som allerede har et vergemål som krever mye tid og oppmerksomhet. Ingen har plikt til å være verge for mer enn to umyndige.

Hvis en verge forsømmer sine plikter alvorlig eller gang på gang, kan vergemålet bli tatt fra ham. Han kan også bli fratatt vergemålet hvis interessene til den umyndige krever at en annen blir oppnevnt til verge.

1.4 Setteverge kreves når vergen er inhabil

Det forekommer situasjoner der vergen må ha en stedfortreder, en "setteverge". En verge kan f.eks. ikke opptre på vegne av den umyndige i saker hvor han selv eller hans nærmeste slektninger har en interesse som er i strid med den umyndiges. I slike tilfeller sier vi at vergen er "inhabil" eller "ugild". Det må da oppnevnes en setteverge som skal ivareta den umyndiges interesse i den saken det gjelder.

1.5 Setteverge ved uskiftet bo

En setteverge skal også oppnevnes når en av foreldrene til en mindreårig er død og den gjenlevende av foreldrene ønsker å sitte i *uskiftet bo*. Settevergen kan ivareta den umyndiges interesser i de saker der den gjenlevende ektefelle er inhabil. Det er skifteretten som skal sørge for å få oppnevnt en slik setteverge når det er påkrevd. Det er ikke nødvendig å oppnevne setteverge hvis skifteretten finner at foreldrenes samlede formue ikke er større enn nødvendig for å forsørge den gjenlevende av foreldrene og barna (se arveloven § 15). I ett tilfelle må den gjenlevende ektefellen ha overformynderiets samtykke for å sitte i uskiftet bo. Dette gjelder når de umyndige arvingene etter den avdøde er "særkullsbarn" (dvs. barn av bare den avdøde ektefellen) eller livsarving etter særkullsbarn.

(Bestemmelsene om uskiftet bo er å finne i *arveloven av 3. mars 1972 nr 5*.)

1.6 Hva er hjelpeverge?

En *hjelpeverge* skal oppnevnes når vergen er forhindret fra å utføre sine plikter for en viss periode eller i visse saker. Dette kan være nødvendig hvis man ikke vet hvor vergen oppholder seg, eller dersom det ikke er mulig å få varslet ham i tide, f.eks. i forbindelse med et rettsmøte.

Det hender også at det blir oppnevnt hjelpeverge for personer som er *myndige, og som altså ikke har verge*, men som på grunn av "sinnslidelse, andre psykiske forstyrrelser, senil demens, psykisk utviklingshemming eller legemlig funksjonshemming" er forhindret fra å ivareta sine egne interesser.

Hjelpevergen kan få til oppgave å være til støtte for klienten i sin alminnelighet eller i enkelte spesielle saker. Hjelpevergens primære funksjon består imidlertid i å være økonomisk forvalter og rettslig stedfortreder. Det er ikke meningen at hjelpevergen skal erstatte det alminnelige sosiale støtteapparat som har til oppgave å bistå i de mer daglige og enkle gjøremål. Ved oppnevning av hjelpeverge skal det tas uttrykkelig stilling til hjelpevergens myndighetsområde. De regler som gjelder for verger, gjelder i stor utstrekning også for hjelpeverger, jfr. vergemålsloven § 90 c.

1.7 Hva er overformyndieriet?

I hver kommune skal det være et overformynderi. Overformyndieriet har vanligvis to overformyndere som velges av formannskapet.

Begge overformynderne skal være med på de avgjørelser som er lagt under overformyndieriet. Blir de ikke enige, skal avgjørelsen legges frem for skiftedommeren til avgjørelse. I en del større kommuner er det bestemt at overformyndieriet skal ha en fast, lønnet formann. Han ansettes av formannskapet og skal tilfredsstillende kravene til en dommer. Den faste formann kommer i tillegg til de valgte overformyndere. Fylkesmannen er klageinstans for overformyndieriets vedtak.

2 Hvilke plikter har vergen?

2.1 Økonomi og regnskap

I det store og hele har vergen ansvaret for å ta hånd om den umyndiges økonomi. Men i saker av større økonomisk betydning må overformynderiet samtykke i vergens disposisjoner. Som vi skal se, har den umyndige også en viss rett til å disponere over sine midler. Vergen har også enkelte praktiske plikter. Hvis en umyndig eier aksjer, er det vergen som, der hvor det anses nødvendig, må møte og stemme for vedkommende når aksjeselskapet har generalforsamling. Ifølge skatteloven er det vergen som skal sende inn selvangivelse for den umyndige. Hvert år skal vergen legge frem regnskap for de midlene han har forvaltet for den umyndige. Derfor må han gjøre de noteringer som er nødvendig gjennom hele året. Overformynderiet fastsetter når regnskapet skal legges frem. Regnskapsplikten gjelder alle de midler som vergen forvalter for den umyndige, enten han har mottatt dem gjennom overformynderiet eller fra annet hold. Vergen har ikke rett til å gjøre seg noen fordeler av at han forvalter midlene til den umyndige. Vergen har rett til å bruke avkastningen av den umyndiges midler til å dekke utgifter som den umyndige har.

2.2 Registrering av den umyndiggjortes formue

Som hovedregel er det vergen som *handler på vegne av den umyndige i formuesaker*. En oppnevnt verge for en umyndiggjort må først bringe på det rene om den umyndige har noen formue, og hva den i så fall består i. Dette er som regel opplyst i saksdokumentene om umyndiggjørelsen. Dernest må han så raskt som mulig henvende seg til *skifteretten* og be om at eiendelene til den umyndiggjorte blir registrert. Så snart registreringen er foretatt, skal vergen sende en gjenpart av registreringen til *overformynderiet*. Også det som den umyndiggjorte måtte eie av kontanter, verdipapirer og bankbøker, skal sendes til overformynderiet på dette tidspunkt. Registrering er *ikke* nødvendig hvis den umyndiggjorte ikke har noen formue, og heller ikke i de tilfeller en umyndiggjort har sin ektefelle som verge. Når overformynderiet oppnevner en verge, blir det gitt beskjed om registrering er nødvendig.

2.3 Hvem har hånd om den umyndiges midler?

Vergen *opptrer* altså på vegne av den umyndige i formuessaker. Men det er overformynderiet som i hovedregelen *har hånd om* formuen. Dette gjelder både penger, bankinnskudd og alle slags verdipapirer.

Likevel kan en person med visse begrensninger bestemme sitt testament at en arv ikke skal forvaltes av overformynderiet, men av vergen eller den umyndige selv. Det samme gjelder gaver til den umyndige.

Overformynderiet har ikke plikt til å forvalte pengebøker under 30.000 kroner. Det er da vergen som overtar forvaltningen. Men overformynderiet kan bestemme at kontantbeløpet skal settes i en bank og gi bankboka en påtegning om hvor mye vergen har rett til å heve til enhver tid.

2.4 Vergens oppgaver ved dødsboskifte hvor den umyndige er arving

Dødsbo hvor det er umyndige arvinger, kan skiftes privat eller offentlig (av skifteretten). Når en eller flere av arvingene er umyndige, er vilkårene for privat skifte at en av de myndige arvingene overtar avdødes gjeldsansvar og at vergene til de umyndige skriftlig samtykker i privat skifte. Dersom alle arvingene er umyndige, kan det skiftes privat hvis vergen(e) personlig overtar avdødes gjeldsansvar. Det er utgitt en egen brosjyre med orientering til umyndige arvinger.

2.5 Forsikring av fast eiendom og løsøre

Det er vergen som forvalter fast eiendom og løsøre som tilhører den umyndige. Han har plikt til å sørge for at både fast eiendom og løsøre er tilstrekkelig forsikret.

2.6 Fast eiendom

Vergen har plikt til å sørge for at fast eiendom blir mest mulig lønnsom for den umyndige. Det vanlige er at eiendommen blir bortforpaktet eller leid ut.

Samtykke fra overformynderiet kreves hvis vergen vil

-selge eiendommen

-forpakte bort eiendommen

-si opp en bortforpaktning

- si opp et leieforhold til eiendom eller bolig
- leie bort hus på andre vilkår enn vanlig oppsigelse
- drive eiendommen som jordbruk for den umyndiges regning
- drive hogst til salg i den umyndiges skog eller selge trær på rot
- foreta utskifting eller grenseregulering
- gi andre adgang til å rå over eiendommen i en viss utstrekning.

Hvis vergen ønsker å *kjøre* fast eiendom på vegne av den umyndige, må vergen og overformyndet være enige om at det er særlige grunner som taler for det, og at kjøpet er økonomisk heldig. Hvis den umyndige har *odelsrett*, må vergen ha samtykke fra overformyndet for å gjøre retten gjeldende eller frafalle den.

2.7 Løsøre

Loven har ingen bestemmelse om kjøp av løsøre. Siden vergen har plikt til å sørge for den umyndige, er det naturlig at han kjøper ting den umyndige måtte ha bruk for.

Samtykke fra overformyndet kreves hvis vergen vil

- selge løsøre som tilhører den umyndige
- leie bort løsøre.

2.8 Pantsetting og stifting av gjeld

Hovedregelen er at vergen ikke kan pantsette den umyndiges eiendeler eller stifte gjeld på hans vegne uten samtykke fra overformyndet. Dette gjelder også kjøp på avbetaling. Det finnes likevel noen unntak fra denne regelen. Overformyndets samtykke kreves ikke hvis pantsetting eller lån er nødvendig for å skaffe penger til å *forsørge den umyndige*. Det samme gjelder hvis vergen driver *erhvervsvirksomhet* for den umyndige etter samtykke fra overformyndet eller fylkesmannen, og det trengs penger for å dekke vanlige driftsutgifter.

Enkelte mindreårige kan ha behov for penger til utdanning. Verger kan på egen hånd ta opp *studielån* i en offentlig lånekasse på vegne av unge under 18 år. I dette tilfelle rår vergen over lånemidlene til fordel for den unge. Men vergen kan også la den umyndige selv få råderetten.

2.9 En umyndig kan ikke være kausjonist

Loven setter absolutt forbud mot at en umyndig blir pådratt kausjonsansvar. Hans eiendeler kan heller ikke stilles som sikkerhet (pant) for andres økonomiske forpliktelser.

2.10 Gaver til den umyndige

Vergen kan selvsagt ta imot gaver på vegne av den umyndige. Likevel kan han ikke uten videre ta imot "formuesgjenstander" som f.eks. fast eiendom, skip, skipspart eller aksjer som ikke er fullt innbetalt. I slike tilfeller må overformyndet gi sitt samtykke. Årsaken til dette er de forpliktelser slike gaver fører med seg. Hvis vergen mener at en gave bør avslås, kan han legge saken frem for overformyndet, som så tar den endelige avgjørelsen.

2.11 Gaver fra den umyndige

Vergen har rett til å gi gaver på vegne av den umyndige i den utstrekning skikk og bruk krever det. Hvis den umyndige har fylt 15 år, kreves det hans samtykke. Overformyndets samtykke er nødvendig dersom gaven gjelder et større beløp.

2.12 Avtale om arbeid

Den umyndige har en ganske vidtgående rett til selv å bestemme over sin arbeidskraft. *Ungdom over 15 år* må ha vergens samtykke for å ta arbeid som de kan forsørge seg med. Men de kan selv si opp av talen og ta lignende arbeid. Vergen kan imidlertid heve en arbeidsavtale hvis det er nødvendig av hensyn til den unge selv. I så fall skal han gi varsel om dette en rimelig tid i forveien.

Også umyndiggjorte har i regelen rett til å gjøre arbeidsavtaler selv. Imidlertid kan overformyndertiet gi vergen rett til å inngå og heve arbeidsavtaler for dem, også arbeidsavtaler som er inngått før umyndiggjørelsen fant sted.

2.13 Hvem disponerer over den umyndiges arbeidsinntekt?

Alle mindreårige kan selv bestemme over de pengene de får til disposisjon av vergen eller andre.

Mindreårige som har fylt 15 år, kan selv bestemme over de pengene de tjener på eget arbeid. Likevel kan vergen ta fra dem denne råderetten hvis det er nødvendig av hensyn til den unge selv. Dersom den mindreårige *er over 15 år- og forsørger seg selv*, må vergen ha samtykke fra overformyndertiet for å ta denne råderetten fra den unge.

Umyndiggjorte kan selv bestemme over det de har tjent på eget arbeid etter umyndiggjørelsen. De har også råderetten over midler som vergen eller andre har latt dem få til egen disposisjon. Imidlertid kan vergen ta fra dem denne råderetten hvis hensynet til deres egne interesser krever det. Til dette kreves det samtykke fra overformyndertiet.

2.14 Mindreårige med egen husholdning

Mindreårige med egen husholdning kan fritt bruke penger til det daglige hushold og til barnestell innenfor rammen av det som er vanlig. De kan også fritt inngå avtaler om leie av husrom. Alderen spiller ingen rolle her. Men hvis den unge misbruker denne retten, kan vergen med samtykke av overformyndertiet ta den fra ham/ henne. En slik avgjørelse kan omgjøres dersom forholdene skulle forandre seg igjen.

2.15 Den personlige siden av vergemålet

Vergemålet innebærer også et visst personlig ansvar for den umyndige. Hvis foreldrene ikke har omsorgen for sine mindreårige barn, er det vergen som tar avgjørelser i spørsmål som angår oppdragelse og utdanning. Ut over dette er det vanskelig å si noe generelt om vergens personlige plikter. Men en mindreårig kan selvsagt trenge støtte i mange situasjoner. Dette bør vergen ha for øye og gi den hjelpen han mener er nødvendig eller rimelig.

Vær oppmerksom på at et barn som har fylt 12 år, har rett til å uttale seg før det tas avgjørelser i spørsmål som gjelder "hans person". Dette kan f.eks. være aktuelt før adopsjon eller før det blir avgjort hvilken av foreldrene barnet skal være hos etter en skilsmisse. Når en umyndig har fylt 15 år, har han rett til å uttale seg i andre saker som angår ham, f.eks. i spørsmål om utdanning. (Se også avsnittet om gaver fra den umyndige.)

Mange *umyndiggjorte* er på sykehus eller pleiehjem, eller de får forpleining i private hjem. En verge som ikke er i slekt med den umyndiggjorte, kan vanligvis ikke pålegges noen plikt til regelmessig besøk. Likevel er det rimelig at vergen ser til den umyndige fra tid til annen. Hvis den umyndige har formue eller inntekter, må vergen sørge for at den umyndige får glede og nytte av pengene. Hva pengene i praksis bør brukes til, avhenger selvsagt av hva som er ønskelig og mulig i hvert enkelt tilfelle. Det kan være praktisk å drøfte dette nærmere med den som har den daglige omsorgen for den umyndiggjorte. Så kan man feks. bli enig om at vergen skal sende pakker og lommepenger regelmessig, sørge for abonnement på aviser eller blad osv.

2.16 Godtgjørelse til vergen

En verge har gjerne en del nødvendige utlegg på grunn av vergemålet. Dette har vergen krav på å få dekket. I den utstrekning det er rimelig, kan vergen også få dekket tapt arbeidsfortjeneste eller få vederlag for arbeidet som verge. Utgiftene dekkes av den umyndiges midler, eller i spesielle tilfelle av kommunen. Kravet avgjøres av overformyndertiet. En hjelpeverge kan få dekket de samme krav som en verge.